

Rola instytucji kształcenia podstawowego w świetle Ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich

MAJA KLAWIKOWSKA

ORCID: 0009-0005-4895-0683

Wydział Pedagogiki

Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej

Nieletni

W systemie prawa spotykamy się z pojęciami: dziecko, nieletni, małoletni, młodociany, pełnoletni. Ów podział wynika z konieczności odmiennego traktowania młodych ludzi, co wiąże się z ich wiekiem, obawą o zakłócenie rozwoju i wykluczenie społeczne, zgodnie z dyrektywą wychowawczego wymiaru kary. W świetle prawa nieletni jest jego podmiotem. Zapewniają mu to obowiązujące regulacje prawne. Powszechnie podmiotowość przyznawana jest osobom fizycznym. Dzięki niej otrzymują zdolność prawną i zdolność do czynności prawnej — ograniczonej w przypadku osób między 13. a 18. rokiem życia i pełną w momencie osiągnięcia pełnoletności.

Termin „dziecko” pojawia się w Konwencji o prawach dziecka wypracowanej przez Organizację Narodów Zjednoczonych i jest opisane jako istota ludzka poniżej 18. roku życia lub przed osiągnięciem pełnoletności zgodnie z prawem. Nie jest wskazana dolna granica wieku dziecka¹.

¹ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.).

W polskim porządku prawnym pojawia się pojęcie „dziecka” w ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka i jest opisane również jako istota ludzka od poczęcia do pełnoletności².

Pojęcie „nieletni” pojawia się w kodeksie karnym i jest rozumiane jako jedna z kategorii, obok pełnoletnich, sprawców czynów zabronionych. Taki podział wynika z konieczności odmiennego traktowania osób ze względu na ich wiek i, co za tym idzie, poziom rozwoju psychospołecznego. Ma on również zapobiegać ewentualnemu wykluczeniu społecznemu. W świetle kodeksu karnego nieletnim jest osoba, która w czasie dokonania czynu zabronionego nie ukończyła 17 lat. Zakłada się, że jest to granica wieku, od której można przypisać młodej osobie odpowiedzialność karną. Można ją obniżyć nawet do 15. roku życia przy najcięższych przestępstwach, przy założeniu, że pozwalają na to warunki osobiste sprawcy, a zastosowane wcześniej środki poprawcze lub wychowawcze zawiodły³.

Małoletniego nie definiuje żaden przepis prawa. Pojęcie to jest przeciwstawiane dorosłości i jako takie występuje w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Pojawia się tam zapis, że małoletni podlega władzy lub opiece rodzicielskiej⁴. „Małoletni” pojawia się również w kodeksie karnym w odniesieniu do ofiary przestępstwa lub wykroczenia⁵.

„Młodociany” to określenie, które pojawia się w kodeksie pracy w odniesieniu do pracowników między 16. a 18. rokiem życia. Przepisy regulują także kwestię zatrudnienia młodych ludzi poniżej 16. roku życia⁶. To samo pojęcie pojawia się w kodeksie karnym w odniesieniu do przestępców, którzy w momencie popełnienia czynu zabronionego nie ukończyli 21 lat lub w momencie orzekania w I instancji 24 lat⁷.

Kwestię pełnoletności reguluje kodeks cywilny, chociaż jej nie definiuje. Obiektywną granicą jest osiągnięcie 18. roku życia lub zawarcie związku małżeńskiego⁸.

² Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. Nr 6, poz. 69 ze zm.).

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. — Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 r., Nr 9, poz. 59 ze zm.).

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. ...

⁶ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. — Kodeks pracy (Dz.U. Nr 24, poz. 144 ze zm.).

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. ...

⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.).

Na podstawie Ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich⁹ młode osoby kategoryzuje się ze względu na czyn, który popełniły.

W sprawach, w jakich zachodzi podejrzenie o demoralizację, nieletni jest osobą, która ukończyła 10 lat, ale nie jest jeszcze pełnoletnia. Za nieprzestrzeganie norm społecznych czy rozluźnienie dyscypliny i karności, za co uznaje się demoralizację, ustawodawca wylicza: dopuszczenie się czynu zabronionego, czyli zachowania o znamionach określonych w ustawie karnej, naruszenie zasad współżycia społecznego, uchylanie się od obowiązku szkolnego czy nauki, używanie alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych, uprawianie nierządu. Nie jest to jednak katalog zamknięty, a jedynie wskazanie przejawów demoralizacji nieletnich. Do zachowań społecznie nieakceptowalnych — a tym samym przejawów demoralizacji — należy również zaliczyć wandalizm, wulgarne słownictwo, ucieczki z domu, przedwczesne podejmowanie życia seksualnego, palenie papierosów lub e-papierosów, udział w bójkach, uczestnictwo w destrukcyjnych grupach i subkulturach młodzieżowych, niewłaściwe zachowanie w szkole czy zbyt późny powrót do domu¹⁰.

Wymienione zachowania znacznie odbiegają od przyjętych zasad współżycia społecznego. Dzieciom, u których dochodzi do takiego postępowania, przypisuje się miano nieprzystosowania w obszarze funkcjonowania społecznego, biorąc pod uwagę natężenie i częstotliwość występowania takich właśnie zachowań, a niekiedy nawet ich trwałość jako elementów wpływających bezpośrednio na strukturę osobowości. Zaburzony rozwój lub presja otoczenia powodują, że nieletni nie wykonuje swoich ról społecznych w sposób akceptowalny, reagując nieadekwatnie do sytuacji, a jego postępowanie nie wpisuje się do kanonu norm powszechnie przyjętych i akceptowalnych. Dzieci niedostosowane społecznie potrzebują pomocy z zewnątrz, od osób dorosłych, ważnych dla nich, czyli rodziców bądź nauczycieli, z którymi często mają zaburzone relacje¹¹.

⁹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. 2022, poz. 1700).

¹⁰ *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, red. P. Dremlowski, G. Kowalski, Warszawa 2023, s. 37.

¹¹ A. Paszkiewicz, M. Łobacz, *Uczeń o specjalnych potrzebach wychowawczych w klasie szkolnej*, Warszawa 2013, s. 218–223.

Wprowadzenie dolnej granicy wieku nieletniego ma uzasadnienie psychologiczne. Kontakty z wymiarem sprawiedliwości lub policją mogą mieć negatywny wpływ na psychorozwój nieletnich. W związku z tym, że fundamentalne znaczenie ma dobro dziecka, najważniejsze jest wsparcie rodziny w jego wychowaniu i przygotowaniu do życia w społeczeństwie.

We wcześniejszej Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich¹², która została zastąpiona Ustawą o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, nie było zapisu o minimalnym wieku nieletniego. Nowe przepisy zapewniają, że odpowiedzialność za demoralizację ponoszą dzieci od 10. roku życia. Dla najmłodszych powstała również możliwość prac społecznych jako kary w uzasadnionych przypadkach. Sprawcy najpoważniejszych przestępstw trafiają do zakładów poprawczych, gdzie mogą przebywać do 24. roku życia. Jest to alternatywa dla wcześniejszego dozoru kuratorskiego. Powstały także surowsze ośrodki dla sprawców, którzy ukończyli 13 lat, a także ośrodki zapewniające specjalną opiekę dla nieletnich matek. Nieletnim zapewniona została lepsza ochrona procesowa przez pomoc obrońcy z urzędu w przypadku braku możliwości zatrudnienia adwokata z wyboru.

Postępowania o czyny karalne, czyli zabronione przez ustawę jako przestępstwa lub przestępstwa skarbowe, a także wykroczenia lub wykroczenia skarbowe, dotyczą osób po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17. roku życia. W tym przedziale wiekowym za popełnienie czynu karnego sąd rodzinny stosuje środki przewidziane w Ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Jednak przy popełnieniu czynu zabronionego, opisanego w art. 10 § 2 kodeksu karnego (kk)¹³, po ukończeniu 15. roku życia, a przed ukończeniem 17., nieletni może odpowiadać zgodnie z regulacjami tam zawartymi. Muszą za tym przemawiać zarówno okoliczności sprawy, jak i stopień rozwoju sprawcy, warunki osobiste, a także brak skuteczności poprzednio zastosowanych środków wychowawczych lub poprawczych. Chociaż nieletniość jest okolicznością wyłączającą winę sprawcy, to w opisanym katalogu przestępstw w przypadku właściwości i dojrzałości psychofizycznej nieletni może ponieść odpowiedzialność karną¹⁴.

¹² Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 1982 r., Nr 35, poz. 228).

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. ...

¹⁴ *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich...*, s. 171–173.

Orzeczone środki wychowawcze, lecznicze lub poprawcze tworzą trzecią kategorię nieletnich wskazaną w Ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Są to osoby do 21. roku życia, a w określonych przypadkach nawet do 25. Stosowanie powyżej wskazanych środków jest konsekwencją deficytów nieletniego. W przypadku braku uznania norm społecznych, gdy nieletni dopuści się czynu karalnego lub jego zachowanie świadczy o demoralizacji, stosuje się środki wychowawcze. Katalog takich środków jest zamknięty. Można je podzielić ze względu na stopień ingerencji w życie młodego człowieka, stopień oddziaływania, izolację i czas trwania. Są to: upomnienie, zobowiązane do określonego działania, nadzór, skierowanie do ośrodka lub instytucji, zakaz prowadzenia pojazdów, przepadek przedmiotów, umieszczenie w rodzinie zastępczej, umieszczenie w młodzieżowym lub okręgowym ośrodku wychowawczym. Po stwierdzeniu u nieletniego choroby psychicznej, uzależnienia lub zakłócenia zdrowia psychicznego kieruje się go do zakładu leczniczego. Ten środek leczniczy należy do grupy tymczasowych i ma na celu poprawę stanu zdrowia nieletniego i wpłynięcie na jego zachowanie umożliwiające powrót do życia społecznego.

Kiedy poprzednie środki wychowawcze zawiodły lub istnieje uzasadniona obawa, że nie przyniosą oczekiwanego skutku, stosuje się środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym. Jego zastosowanie kierowane jest do nieletnich o wysokim stopniu demoralizacji. To najsurowszy środek, wdrażany w celu przeciwdziałania dalszej deprawacji, mający też zapobiec dopuszczeniu się kolejnych czynów karalnych¹⁵.

Środki wychowawcze

Za środowisko wychowawcze uznaje się przede wszystkim rodzinę, szkołę, grupę rówieśniczą. Dwie pierwsze odgrywają istotną rolę wychowawczą — z punktu widzenia Ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

Rodzina jest podstawowym i najważniejszym środowiskiem społecznym. Rodzice są pierwszymi opiekunami dziecka i zaspokajają jego potrzeby: biologiczne, psychiczne oraz społeczne. Dziecko rodzi się

¹⁵ *Ibidem*, s. 52–114.

bezbronne, toteż jego byt jest ściśle związany z opieką dorosłych mających zapewnić poczucie bezpieczeństwa. Zachowanie młodego człowieka, wychowanego w wydolnej wychowawczo rodzinie, powinno spełniać dwie funkcje: zaspokajając potrzeby osobiste, nauczyć postępować w sposób społecznie akceptowalny. Kiedy przynajmniej jedna z powyższych funkcji nie jest spełniona, mówi się o zaburzeniach zachowania. Są to szeroko postrzegane odchylenia od zasad oraz norm moralnych i zwyczajowych w danym środowisku. W stosunku do dzieci trudno mówić o konkretnych regułach zachowania, ponieważ powinny być rozpatrywane w odniesieniu do wieku i etapu rozwoju. Istnieją także różne teorie co do zaburzonego zachowania społecznego nieletnich. Jedna dotyczy tylko tych, występujących w środowisku wychowawczym, inna — niezależnie od pochodzenia czynników warunkujących — odnosi się do wszystkich zachowań społecznych¹⁶.

Szkoła prezentuje inny układ relacji społecznych niż dotychczas poznane i doświadczane przez dziecko w rodzinie, w okresie edukacyjnym zmienia się zatem jego działalność oraz stawiane mu wymagania. Młody człowiek musi sprostać nowym zadaniom, czyli zewnętrznym oczekiwaniom społecznym. Wywiązanie się z owych obowiązków zapewnia uczniowi uznanie, natomiast ich niedopełnienie budzi dezaprobatę społeczną. Należy też wziąć pod uwagę, że pewien bagaż doświadczeń, umiejętności i wiedzy, a także odchylenia czy deformacje postaw społecznych, będą miały wpływ na funkcjonowanie dziecka w szkole. Działalność placówki oświatowej sprowadza się do wywołania oczekiwanych zmian w toku planowanej i systematycznej działalności. Warunkiem osiągnięcia określonych efektów w rozwoju dziecka na danym etapie jest elastyczna zmiana metod dydaktycznych oraz wychowawczych, które uwzględnią różne właściwości postępu psychospołecznego u podopiecznych¹⁷.

Dorastanie bywa trudnym etapem w życiu. W tym czasie dochodzi do kryzysu tożsamości, w którym młody człowiek próbuje odnaleźć siebie i określić swoje położenie w relacjach z innymi ludźmi, zarówno rówieśnikami, jak i dorosłymi. W zależności od systemu wartości wpojonego na wczesnym etapie rozwoju, okres ten może przybrać postać

¹⁶ H. Spionek, *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne*, Warszawa 1985, s. 17–20.

¹⁷ *Ibidem*, s. 63–64.

buntu i podważania autorytetów lub nawet przeistoczyć się w zachowania destrukcyjne. Wszelkie zaniedbania psychofizyczne w okresie dzieciństwa mogą zaburzyć funkcjonowanie w społeczeństwie. Zaspokojenie potrzeb, świadomie lub nie, może wywołać destrukcyjne zachowania. Te z kolei są związane z chęcią podkreślenia swojej siły, zdobycia uznania czy potwierdzenia swojej niezależności. Wszystko to ma prowadzić do wzmocnienia samooceny. Przy nieosiągnięciu swoich celów pojawiają się negatywne emocje, jak frustracja, złość czy poczucie bezsilności. W związku z tym, aby zagłuszyć negatywne emocje, młody człowiek potrzebuje coraz silniejszych bodźców. Dlatego ważna jest rola szkoły, która przez swoją działalność może nasilić bądź ograniczyć destrukcyjne zachowania, przyjmując odpowiednie podejście do podopiecznych, represyjność, komunikację, koncepcję wychowawczą lub normy zachowania¹⁸.

Nieprawidłowe dojrzewanie uczuć społecznych jest przede wszystkim efektem błędów wychowawczych. Mogą to powodować z jednej strony wyręczanie dziecka lub nadmierna ochrona przed wszelkiego rodzaju przykrościami lub porażkami, lecz też brak jednolitego wychowania czy konsekwencji, z drugiej zaś ograniczenia, bezwzględne zakazy czy zaniedbywanie potrzeb rozwojowych. Złe wychowanie wymusza ponowne wpajanie pozytywnych nawyków przy jednoczesnym wykorzenianiu niewłaściwych postaw. Ważne jest, by dziecko traktować podmiotowo i podchodzić indywidualnie do każdego młodego człowieka. Dobra znajomość jego potrzeb, problemów czy uwarunkowań usprawni proces pomocy¹⁹.

Wsparcie i resocjalizacja nieletnich

Dobro dziecka jest priorytetem we wspomnianej w niniejszym artykule ustawie. Preambuła przywołanego aktu prawnego, jakim jest Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, ujawnia jego cele, którymi są: wsparcie rodziny w wychowaniu dziecka, wzmocnienie jej roli i odpowiedzialności za przygotowanie młodego człowieka do życia w społeczeństwie, indywidualizacja w kształtowaniu jednostki przy jednoczesnym

¹⁸ B. Jankowski *et al.*, *Sposoby na trudne zachowania uczniów*, Warszawa 2012, s. 17–30.

¹⁹ P. Kowolik, *Dziecko trudne*, „Nauczyciel i Szkoła” 2013, nr 2, s. 93–99.

przygotowaniu do życia we wspólnocie, wychowanie w duchu świadomości obywatelskiej, przeciwdziałanie demoralizacji oraz dopuszczaniu się czynów karalnym, a także skuteczna resocjalizacja²⁰.

Oddziaływania resocjalizacyjne skierowane są na wywołanie zmiany przez różnego rodzaju interakcje. Niektóre z nich bywają zbyt krótkie, by wpłynąć na strukturę osobowości, ale to pewnego rodzaju impuls do zwrotu w zachowaniu. Czynnikiem wywołującym odmianę lub pojawienie się motywacji do działania mogą być ważne wydarzenie, nowe wyzwanie lub interwencja resocjalizacyjna. Do tego niezbędna jest chęć podopiecznego. Jeżeli odczuwa satysfakcję ze swojego życia i rzeczywistości, w jakiej się znajduje, nie podejmie wysiłku zmiany, natomiast jeśli jego oczekiwania, plany na przyszłość są rozbieżne z obecną sytuacją, wzrasta motywacja do metamorfozy. Transformację może utrudniać konflikt między różnymi potrzebami czy chęciami nieletniego. Przeszkodą jest też brak wiary w możliwość przemiany bądź poprawę sytuacji²¹.

Nieletni niedostosowani społecznie, czyli wykazujący przejawy demoralizacji albo dokonujący czynów karalnych, często są przeświadczeni o swojej wyjątkowości oraz indywidualności. Mają niską motywację do współpracy, nie przestrzegają norm i zasad, nastawieni są przede wszystkim na zaspokajanie swoich potrzeb. Nie widzą konieczności zmiany, a próby interwencji odbierają jako karę, dlatego większość oddziaływań na nieletnich opiera się na zewnętrznej presji w postaci skierowania przez kuratora, pedagoga, policjanta, pracownika socjalnego lub groźby dalszych sankcji. Jeśli już uda się zmotywować nieletniego do podjęcia próby zmiany, to należy wzmacniać tę zachętę — gdyż nie jest on skłonny do stałego wysiłku — czego wynikiem może być długofalowa, strukturalna metamorfoza. Może pojawić się wiele wątpliwości co do sensu, skuteczności lub potrzeby korzystania z systemu pomocy. Do wykształcenia wewnętrznej motywacji niezbędne są: zdefiniowanie problemu, zainteresowanie własną sytuacją, chęć zmiany, a następnie wiara w możliwość przebudowy życia lub położenia, w którym znalazł się nieletni. Adaptację należy traktować

²⁰ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Preambuła (Dz.U., poz. 1700).

²¹ R. Opora, *Resocjalizacja: wychowanie i psychoedukacja nieletnich niedostosowanych społecznie*, Kraków 2010, s. 43–44.

jako proces, który przechodzi się nieraz wielokrotnie w celu utrwalenia lub podtrzymania zmiany²².

Resocjalizacyjna perspektywa oddziaływania na nieletnich skupia się na eliminacji czynników determinujących niewłaściwe zachowanie. Założeniem tego podejścia jest wpływ elementów wewnętrznych i zewnętrznych na zachowanie nieakceptowalne społecznie. Może to być spowodowane brakiem przywiązania lub samokontroli, antyspołeczną postawą, destrukcyjnym oddziaływaniem grupy społecznej czy wychowaniem w rodzinie dysfunkcyjnej. Zakłada się, że takie kryminogenne przesłanki zagrażają skutecznej resocjalizacji i dopóki nie zostaną wyeliminowane, sprawcy będą kontynuowali swoją przestępczość. W wyniku interwencji o charakterze resocjalizacyjnym można jedynie dokonać zmian w zakresie bezpośredniego zagrożenia popełnienia czynu karalnego. Jeśli oczekiwana jest trwała zmiana strukturalna, czynniki ryzyka o charakterze kryminogennym powinny zostać wyeliminowane²³.

Oddziaływanie szkoły w procesie resocjalizacji nieletnich

Społeczny obowiązek reagowania na niewłaściwe zachowanie młodych ludzi nakłada art. 4 Ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. W celu przeciwdziałania demoralizacji dziecka — po stwierdzeniu takich okoliczności — należy powiadomić rodziców lub opiekunów, szkołę, do której uczęszcza nieletni, sąd rodzinny, policję bądź inny organ, zapobiegający deprawacji, na przykład instytucję pomocy społecznej. Przepisy zobowiązują również każdego do bezpośredniego przeciwstawienia się wszelkim przejawom zepsucia, czyli podjęcia działań zmierzających do zatrzymania lub zaniechania zachowania aspołecznego. Ustawodawca nie wskazuje konkretnego sposobu przeciwdziałania niepożądanym postawom nieletnich ani nie nakłada terminu czy formy zawiadomienia o aktach bezprawia wymienionych instytucji²⁴.

Szkoła, jako placówka oświatowa, odgrywa zgodnie z ustawą dwójaką rolę: jako instytucja, do której zgłaszane są informacje o przejawach

²² *Ibidem*, s. 45–50.

²³ R. Opora, *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, Warszawa 2015, s. 33–37.

²⁴ *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich...*, s. 32–44.

demoralizacji lub popełnieniu czynów zabronionych przez jej podopiecznych, a także miejsca realizacji zaakceptowanej wcześniej przez rodziców albo opiekunów ewentualnej kary. W przypadku gdy do szkoły zostanie przekazana informacja o akcie bezprawia lub w związku z nim dojdzie do uzyskania wiedzy o dopuszczeniu się przez nieletniego czynu zabronionego o znamionach przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwa skarbowego, należy niezwłocznie zawiadomić policję bądź sąd rodzinny, dbając, by nie doszło do zatarcia śladów lub dowodów. Ustawodawca daje także narzędzie dyrektorom placówek oświatowych w postaci środka wychowawczego, na przykład: pouczenie, ostrzeżenie ustne lub pisemne, przeproszenie pokrzywdzonego, przywrócenie stanu poprzedniego, prace porządkowe na rzecz placówki. Proponowane środki represyjne mogą mieć zastosowanie, gdy nieletni wykazuje zdemoralizowanie lub dopuścił się czynu karalnego na terenie szkoły czy w związku z realizacją obowiązku szkolnego. Ponadto na wymierzenie takiej kary muszą wyrazić zgodę rodzice bądź opiekunowie i sam podopieczny placówki. Zastosowany środek wychowawczy powinien być adekwatny do popełnionego czynu lub zachowania, natomiast wymierzona kara nie wyklucza dalszych konsekwencji, ujętych w statucie szkoły. Nie dotyczy to jednak przypadku dopuszczenia się przez nieletniego czynu zabronionego o znamionach przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwa skarbowego²⁵.

Możliwości szkoły w zastosowaniu środka wychowawczego wobec podopiecznego są zatem znacznie ograniczone, gdyż katalog zaproponowany przez ustawodawcę ma charakter zamknięty, a wymierzenie określonej sankcji zależne jest od dobrej woli i zgody wyrażonej przez nieletniego wraz z opiekunami prawnymi.

Skuteczna resocjalizacja zakłada wiele zaplanowanych, celowych i świadomych działań, podjętych w celu eliminacji negatywnego zachowania, a także kar, które mają charakter korekcyjny, a jednocześnie powinny odstraszać potencjalnych oraz rzeczywistych sprawców. Na efektywność oddziaływania wychowawczego wpływa również wiele czynników zewnętrznych, przyczyniających się do zmian w życiu młodego człowieka, w tym jego sytuacji rodzinnej²⁶.

²⁵ *Ibidem*, s. 42–45.

²⁶ R. Opora, *Efektywność oddziaływań...*, s. 104–106.

Nie powinno się koncentrować na czynnikach zewnętrznych ani wewnętrznych, na które wychowawcy mają ograniczony wpływ, gdyż podejmowane działania resocjalizacyjne mogą być uznane za bezcelowe, a praca naprawcza okaże się bezsensowna. Praktyka szkolna pokazuje, że proponowane i możliwe oferowane przez nią formy pomocy nie są skuteczne. Wobec niedostosowanej młodzieży, zagrożonej wyparciem ze strony społeczeństwa i rodzin, preferuje się przede wszystkim rozmowy interwencyjne o charakterze profilaktycznym lub ostrzegawczym, a także pedagogizację rodziców. Podopiecznych i ich opiekunów kieruje się do instytucji wspierających rozwój, edukację oraz wychowanie. Prowadzone są zajęcia profilaktyczne w zakresie uzależnień, włącza się uczniów do działalności szkoły w ramach akcji prozdrowotnych. Tymczasem oddziaływania placówki edukacyjnej powinny być skierowane na psychoedukację polegającą na rozmowach z rodzicami na tematy wychowawcze, kształtowanie właściwych postaw i potrzeby psychiczne dzieci, pomoc w konkretnych, a nie hipotetycznych sytuacjach, trening personalny z uwzględnieniem rozwoju zainteresowań podopiecznego i umożliwienie mu odniesienia sukcesu na miarę jego możliwości, strategię radzenia sobie ze stresem, wyrównanie braków edukacyjnych, pomoc materialną, integrację środowisk wychowawczych²⁷.

Zazwyczaj szkoła kojarzona jest z działalnością dydaktyczną. Tymczasem na równi z edukacją powinno stawać się funkcję socjalizującą placówki oświatowe. Instytucje te znacznie wpływają na międzypokoleniowy transfer kultury, stosunki interpersonalne, system wartości, struktury społeczne. Niestety, z powodu braku zainteresowania szkoły oraz nauczycieli niektórymi zjawiskami, na przykład: dyscypliną społeczną, respektowaniem nakazów i zakazów, dochodzi do stygmatyzacji lub marginalizacji wielu podopiecznych. Brak dostatecznych rozwiązań systemowych i odpowiednich uprawnień pracowników placówek oświatowych powoduje, że występują w nich zjawiska przemocy, bezwzględnej rywalizacji czy dyskryminacji. W codziennym funkcjonowaniu szkoła, skupiając się na wynikach nauczania, pomija swoje funkcje wychowawcze. Nie wytwarza wystarczająco skutecznego środowiska społecznego, by w sposób socjalizujący oddziaływać na swoich podopiecznych. Ta

²⁷ A. Paszkiewicz, M. Łobacz, *Uczeń o specjalnych potrzebach...*, s. 218–230.

zawężona działalność szkoły wywołuje warunki sprzyjające niepożądanemu zachowaniu i procesom antyspołecznym. Rzeczywistość szkolna nie nadąża także za rozwojem i przeobrażeniami cywilizacyjnymi. Ponadto funkcję wychowawczą przypisuje się głównie rodzinie, która przy narastającej luce pokoleniowej powoduje zachwianie społecznej równowagi. Owa przepaść przypadkowo wypełniana jest przez produkty kultury masowej i nieformalne grupy społeczne. Powstaje w ten sposób nowy porządek moralny, stawiający polskiej szkole aktualne wyzwania, jakim nie potrafi sprostać. Tym sposobem placówka oświatowa zaczyna być miejscem niebezpiecznym. Warto zatem dać szkołom swobodę w postępowaniu z podopiecznymi, zwiększając ich kompetencje wychowawcze²⁸.

Wnioski

Aby szkoła skutecznie przeciwdziałała rozwojowi demoralizacji wśród nieletnich i powstrzymywała dokonywanie czynów zabronionych, potrzeba rozwiązań systemowych oraz nadania placówce uprawnień niezależnych od zgody rodziców a jednocześnie samego nieletniego. Młody człowiek zagrożony wyparciem społecznym, który odczuwa czasowe zadowolenie ze swojego aspołecznego życia, nie podda się dobrowolnie działaniom resocjalizacyjnym. Warto, aby środki wychowawcze były podejmowane w najbliższym środowisku dziecka, czyli w rodzinie i jednocześnie placówce oświatowej. Kary przewidziane w statutach szkolnych nie pełnią swojej funkcji prewencyjnej ze względu na ich małą dotkliwość. Ponadto kontakty z policją czy sądem rodzinnym mogą okazać się traumatyczne we wczesnym wieku szkolnym i negatywnie oddziaływać na dalszy rozwój psychospołeczny dziecka.

²⁸ J. Rejman, A. Sak-Styczyńska, *Sprawność systemu polityki i resocjalizacji warunkiem efektywności oddziaływań*, [w:] *Skuteczna resocjalizacja, doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkiewicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 51–55.

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. — Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 r., Nr 9, poz. 59 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.).
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. — Kodeks pracy (Dz.U. Nr 24, poz. 144 ze zm.).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 1982 r., Nr 35, poz. 228).
- Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. Nr 6, poz. 69 ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Preambuła (Dz.U., poz. 1700).

Literatura

- Jankowski B., Jaroszewska M., Kielczewska A., Żmijewska H., *Sposoby na trudne zachowania uczniów*, Warszawa 2012.
- Kmieciak-Jusiega K., *Profilaktyka społeczna w pedagogicznych przestrzeniach środowiska lokalnego*, Kraków 2022.
- Kowolik P., *Dziecko trudne*, „Nauczyciel i Szkoła” 2013, nr 2, s. 93–99.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1993.
- Łobacz M., Paszkiewicz A., *Uczeń o specjalnych potrzebach wychowawczych w klasie szkolnej*, Warszawa 2013.
- Mudrecka I., *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*, Opole 2004.
- Opora R., *Resocjalizacja: wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*, Kraków 2010.
- Opora R., *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, Warszawa 2015.
- Opora R., Breska R., Jezierska J., Piechowicz M., *Współczesne modele i strategie resocjalizacji*, Warszawa 2017.
- Paż B., Paż G., *Szkoła, która ochrania. Szkolny program profilaktyki*, Kraków 2002.
- Pilch T., Lepalczyk I., *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995.
- Rejman J., Sak-Styczyńska A., *Sprawność systemu profilaktyki i resocjalizacji warunkiem efektywności oddziaływań*, [w:] *Skuteczna resocjalizacja, doświadczenie i propozycje*, red. Z. Bartkiewicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 51–55.
- Sołowiej J., *Rodzina a proces resocjalizacji nieletnich*, Wrocław 1978.
- Spionek H., *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne*, Warszawa 1985.

- Szafrańska K., *Kształtowanie się celów życiowych nastolatków w pieczy instytucjonalnej. Model ontologiczno-gnozeologiczny*, Kraków 2018.
- Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, red. P. Drebnkowski, G. Kowalski, Warszawa 2023.

The role of primary learning institutions according to the Act on Juvenile Delinquency Proceedings

Abstract

There are different views on juveniles according to their act of demoralization. The Act on Juvenile Delinquency Proceedings instruct on the measures of aiding families with the upbringing and education of children and teenagers. Every person who notices any antisocial behavior has a duty to stop or prevent the prohibited act and report it to children's parents, school, or even a family court or law enforcement. If a juvenile commits an offense in relation to the fulfillment of compulsory school attendance, the apply disciplinary measures in a way outlined by the Act.

Keywords: juvenile, resocialization, support, school and family